

PAPP Z. ATTILA

Romániai magyar felsőoktatási politikák?

2002. június 28-án egynapos konferenciára került sor Csíkszeredában a romániai magyar felsőoktatás aktuális kérdéseiről¹. A címben foglalt „politikák” kifejezést szándékosan kerültem előbbi mondatomban, ugyanis az előadássorozat végigülése után, nem azzal a benyomással távoztam, hogy ott tényleges (szak)politikai megbeszélések zajlottak volna. Mint a konferenciák zömének, ennek is megvoltak a látens funkciói, ez a konferencia is inkább találkozási pontként értelmezhető, hiszen lehetőséget adott politikusok és nem politikusok (szakemberek?) együttlétének, együtt gondolkodásának, avagy folyosóbeszélgetéseinek.

A megbeszélés az új Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE) Csíkszeredai Karának nagytermében zajlott, azok az érdeklődők pedig, akik szerettek volna, ám nem tudtak részt venni, élő internetes közvetítésen keresztül követhették a gondolatébresztő előadásokat. E kétségkívül 21. századi fontos (ám a konferencia sikeressége szempontjából megkérdőjelezhető) távközlési bravúrhoz azonban nem föltétlenül társult szintén e századi felsőoktatás-politikai gondolkodás. A konferencia természetesen jó alkalom (lenne) a politikusok és szakemberek közötti párbeszédre, ám ehhez türelmes politikusokra és tényleges szakmai érvekre lenne szükség. E konferencián a politikusok zöme, noha türelmes volt, ez az állapotuk csak koradélutánig tartott, a szakmai érvrendszerek nagy része pedig vagy életidegenszerűen elvont volt, vagy pedig gyors rögtönzésnek hatott.

1 Felsőoktatási intézményrendszerünk a „Tudomány évezredében”. Felsőoktatáspolitikai Fórum.

Jelen beszámolóban nem fogok mindegyik előadásra kitérni, mint minden ilyen ismertetésben itt is érvényesülni fog egyfajta szubjektív szelekció, a konferenciát pedig a nyilvánosság egyik csatornájaként értelmezve, természetesen ki fogok térni olyan témákra is, amelyeket véleményem szerint ilyen alkalommal érinteni kellett volna. Az írás végén kísérletet teszek a konferencia résztvevőinek ideáltípusos megalkotására. Erre azért bátorodom, mert az elmúlt időszakban más erdélyi tudományos konferenciákon is hasonló típusokat véltem felfedezni, e típusok beazonosítása pedig nyilvánvalóbbá teszi a konferencia tartalmi vonatkozásait.

A Fórum munkálatait *Lányi Szabolcs* (EMTE – Csíkszeredai Kar, dékán) nyitotta meg, aki kifejtette, hogy céljuk egy olyan stratégia megalapozása, amely a szakemberek és politikusok dialógusából bontakozna ki, ugyanakkor azt is megjegyezte, ez nem egy döntéshozó testület, hanem az alternatív vélemények megfogalmazásának terepe. Ez önmagában jónak is tekinthető, ám meg kell jegyezni, hogy egy tényleges stratégia kidolgozáshoz döntéshozó testületek is szükségesek. Már innen is sejthető, hogy e megbeszélés akkor lehetne sikeres, ha egyrészt lenne folytatása, azaz ha egy folyamat részének lenne tekinthető, másrészt pedig akkor, ha ez a folyamat olyan stratégiába torkollana, amelyet a politikai és tudományos szféra (pl. oktatáskutatás) egyaránt alkalmazhatna saját területén.

Lányi rövid bevezetője után *Markó Béla* RMDSZ-elnök előadását hallgathattuk meg. Beszédében kijelentette, hogy mindaz, ami az elmúlt 10–12 évben a romániai magyar felsőoktatás területén történt „nem szép” és „nem is végeredmény” (de hiszen a „csecsemő sem szép” – tette hozzá enyhítésképpen). Felemlgette, hogy 1989 után „onnan indultunk, hogy vissza kell szerezni a Babeş-Bolyait, és erről mindmáig nem mondtunk le”. Ahhoz, hogy az erdélyi magyar felsőoktatás ki tudjon bontakozni „sokszögű szolidaritásra” van szükség a politikusok, pedagógusok, az ifjúság, a civil társadalom és az egyházak között, hiszen csak így lehet valóságra épülő tervet létrehozni, illetve a stratégiától a megvalósításig elmozdulni. Véleménye szerint, a romániai magyar oktatás területén (is) bármilyen áttörés csak „állomásokon keresztül” képzelhető el. A politikus szerint a teljes vertikumú magyar nyelvű oktatás egyrészt döntéshozás kérdése, másrészt pedig a szülőföldön maradást kell szolgálnia. Mivel az értelmiségiek kivándorlása a legaggasztóbb jelenség, számukra ez utóbbi csak úgy érhető el, ha egzisztenciát képesek a szülőföldön teremteni, illetve, ha a szellemi, tudományos érvényesülés lehetősége is biztosított számukra. Előadása végén Markó kifejtette, hogy szerinte a romániai

magyar oktatásnak négy alapelvnek kell megfelelnie: 1. A romániai magyar oktatásnak *egységes egészenek* kell lennie („az egyetemről való gondolkodásnak az óvodánál kell kezdődnie”); 2. A romániai magyar oktatás *romániai* oktatás; 3. A romániai magyar oktatás *magyar* oktatás (és mint ilyennek Markó szerint át kell vennie a magyarországi minőséget); 4. (ez csak tervek szintjén érvényesülhet jelenleg) a romániai magyar oktatásnak *európai* oktatásnak kell lennie.

A következő előadást Szilágyi Pál, a kolozsvári BBTE volt rektor-helyettese tartotta. Beszédében az európai felzárkózás feltételeiről beszélt, kitért a bolognai és sorbonne-i nyilatkozatokra, és az ezekhez (is) kapcsolódó minőség felfogásról, illetve az intézmények elbírálásáról² szólt.

A délelőtti I. szekciójában továbbá Wánek Ferencről, Murvai Lászlótól (bukaresti Oktatási és Kutatási Minisztérium), Nagy F. Istvántól (RMDSZ, Oktatási Főosztály) és Egyed Ákostól (Erdélyi Múzeum Egyesület) hallhattunk előadásokat. Ezekben az előadásokban többé-kevésbé számszerűsítve képet kaphattunk a romániai magyar oktatás jelenéről: például a 2001/2002-es tanévben 24.598 magyar egyetemistát tartottak számon, a magyar hallgatók az állami oktatásban leginkább Kolozsvárt preferálják (közel 9000-en), míg a magán felsőoktatásban Brassó vezet mintegy 1300 diákkal. Egyed Ákostól pedig azt tudtuk meg, hogy az EME egyre inkább szolgáltató intézménnyé kezd válni, és a továbbképzés területén tudna leginkább bekapcsolódni a romániai magyar felsőoktatásba.

A hozzászólásokban volt, aki megkérdőjelezte azt, hogy a romániai magyar oktatás integrált rendszer lenne, illetve az is elhangzott (kétszer is, ugyanattól a személytől), hogy a Bolyai Társaságnak be kellene perelnie a bukaresti oktatási tárcát, mert „a BBTE jogszerűtlenül működik, hiszen egyesítésről volt szó, nem felszámolásról”³. Kérdésre válaszolva Markó Béla kifejtette, hogy az RMDSZ számára politikai feladatként az állami felsőoktatásban a BBTE magyar nyelvű oktatásának megerősítése, magyar karok létrehozása, illetve a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen magyar nemzetiségűek számára keretszámok bevezetése képezi. Az EMTE vonatkozásában Markó szerint az a feladatuk, hogy biztosítsák az új intézmény számára a költségvetési keretet, és ha lehet, akár bővítsék is ezt. Szintén politikai feladatként értékelte Markó azt is, hogy növelni kellene a pedagógusok bérét, az egyetemi oktatóknak pedig kiegészítő ösztöndíjakat kellene bevezetni.

2 Magyar szakterminológia szerint *értékelést* kellene használni.

3 Az 1959-es egyetemegyesítésről van szó.

A délelőtt II. szekcióülésén *Asztalos Ferenc* RMDSZ-es parlamenti képviselő a törvényhozásban kifejtett oktatáspolitikai törekvésekről beszélt, majd őt követte *Kása Zoltán*, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem egyik jelenlegi rektor-helyettese. Kása adatai szerint a BBTE-n jelenleg tanuló mintegy 21000 diákból 4200 magyar nemzetiségű, ezek közül 1800 nem magyarul tanul. Véleménye szerint a romániai magyar felsőoktatásban a legnagyobb gondot jelenleg a 40–60 év közötti oktatók hiánya jelenti, ugyanis az oktatók mintegy 55 százaléka 35 év alatti, tehát jócskán hiányzik a „középnemzedék”. Szintén problémát jelent az is, hogy a fiatal tanárokat nem tanították meg arra, hogyan kell oktatni az egyetemeken, ezért nagyon sok az esetlegesség, ez pedig kétségkívül az oktatás minőségére is kihat. Mivel nemrégiben beindult egy erdélyi magyar magánegyetem is, óhatatlanul fölmerül a kérdés, milyen lesz a viszony a BBTE magyar vonala és az EMTE között. Kása Zoltán szerint a „kapcsolat jó lesz”, Lányi Szabolcs hozzászólásában kifejtette, hogy a két intézmény közötti kapcsolatot a versenyhelyzet és a komplementaritás elve fogja meghatározni, míg Kolumbán Gábor meglátása szerint a BBTE és EMTE viszonyát „stratégiai partnerség” kell, hogy majd jellemezze.

Érdekes színfolt volt a délelőtt folyamán *Horváth Izabella*, a (romániai) Országos Magyar Diákszövetség tanügyi referensének előadása (az egyetlen női felszólaló), aki kimondta azt is, hogy oda kellene figyelni arra is, hogy a romániai magyar középiskolákban „csökkent a színvonal”, a tanárok pedig nem fetetnek elég hangsúlyt a nevelésre.

A délutáni ülés első előadója *Zsombori Vilmos* (a Hargita Megyei Tanács elnöke) volt. Az EMTE csíkszeredai karának fontossága mellett kihangsúlyozta, hogy az egyetem úgy lehet életképes, ha külső forrásokat is be tudnak vonni, azaz ha a vállalkozói réteg, a tudományos szféra, illetve az önkormányzat is kiáll mellette.

A következő előadó *Magyar Nándor*, a BBTE Szociológia Karának oktatója volt, aki már mondandója legelején kijelentette, „kritikus véleményem van a felsőoktatásról”, ám ez érthető is, hiszen – a hetvenes, nyolcvanas évek magyarországi közbeszédének toposzát mintegy előírta, hozzátette – a szociológia a kritikai értelmiség eszköze kell, hogy legyen. Magyar Nándor előadásában továbbá felsorolta és az EMTE-vel ütköztetve részletezte az ún. „egyetemi funkciókat”, azaz a formatív, szocializációs szerepet, illetve a kreativitás kialakítását. Az előadó, mi tagadás, hiányérzetet keltett jelen sorok írójában, mivel a „felsőoktatás” bírálása hiteltelen volt egyrészt azért, mert maga a bíráló is része e szférának, másrészt a hivatkozott felsőoktatási szerepek szá-

monkérését a BBTE-vel szemben is meg kellett volna tenni akár a teljesség kedvéért, akár azért, mert ezt az intézményt az előadó belülről is ismeri.⁴

A délután folyamán a BBTE Szociológia Karának további két oktatója (Horváth István, Magyarai Tivadar) is tartott előadást, ám előtte *Horváth Sándor* (EMTE – Marosvásárhelyi Kar) matematikustól egy továbbtanulási hajlandóságra vonatkozó szociológiai felmérés eredményeit ismerhettük meg.

Horváth István előadásában kifejtette, hogy a romániai magyar felsőoktatás politikai törésvonalak mentén strukturálódik, és gyakran érezni lehet a szimbólum és szimulakrum közötti feszültséget is. Az EMTE vonatkozásában egy másik ellentmondást is említett, nevezetesen azt, hogy egy *magánintézménynek* nehéz lesz *közösségi* képviseleti szerepet betöltenie. Ha az akadémiai jogok belső rendszere nem alakul ki, akkor az új intézmény vonatkozásában bármi elképzelhető, ugyanis a politika bármikor beleszólhat működésébe. *Magyarai Tivadar* szintén a politikai és akadémiai szféra közötti viszonyrendszeréről beszélt, és azt hangoztatta, hogy az egyetemépítésnél arra kellene törekedni, hogy amit létrehoznak, az „ne csak legyen valahogy, hanem értelmes is legyen”. Egy kérdésre válaszolva Magyarai Tivadar hevesen kifejtette, hogy leginkább az fáj nekik (értsd: a BBTE Szociológia Karának), hogy az EMTE Csíkszeredai Karán belül nemrégiben szociológiára változtatták a korábban vidékfejlesztés néven beindult szakot,⁵ ezért „ide fognak nézni”, hogy megtudják, mit tanítanak Csíkszeredában szociológia címke alatt. E kissé indulatos reagálás, úgy gondolom, valójában a Kolozsvár-Székelyföld tengelyű (intraetnikus) centrum-periféria vitáról szól. Ha az előadó tényleg úgy látja, hogy a szociológiát Romániában manapság olyan szitokszónak vagy címkének használják, ami a szakma presztízsét kikezdi, akkor nemcsak az EMTE-re, hanem minden más romániai (magán)egyetemre el kellene látni, és meg kellene nézni, „ott mit tanítanak” szociológia gyanánt.

Az utolsó előadást *Kolumbán Gábor* tartotta. A regionális egyetemről szóló elméleti jellegű ismertetését a Székelyföldön beindított felsőfokú képzés (utólagos) legitimációjaként tárta a hallgatók elé. Bizonyos Ola Olssonra hivatkozva kifejtette, hogy nem egyetemi régió esetén az egyetemalapítás hasznosna akkor maximális, (1.) ha a szóban forgó régióban magas a tudásigény,

4 Önreflexív módon az előadó kitérhetett volna az általa idézett egyetemi funkciók teljesülése és az egyetemi oktatók által meg nem tartott órák közötti (szociológiai) összefüggésekre.

5 A névváltoztatásra azért került sor, mert megváltozott a felsőoktatási szakjegyzék („nomenklátor”), és az új névsorban nem szerepelt a korábban létező vidékfejlesztés.

(2.) ha a legközelebbi egyetem távol van és gyenge kommunikatív viszonyt tart fenn a régióval, és (3.) ha az illető régióban alacsony az egyetemi végzettségűek aránya.

Az előadások utáni beszélgetések nem tekinthetők kifejezetten érdemi vitának, hiszen olyan általános (ám jogos) kérdés is elhangzott, mint például kié az egyetem (EMTE), illetve volt olyan is, aki azt tette szóvá, hogy az előadók miért használnak olyan sok idegen eredetű szót? Mint korábban említettem, a konferencia azonban sikeres is lehetne, ha tényleges folytatása is lenne. Egy ilyen folytatásnál azonban nem ártana román és magyarországi (vagy akár nyugati) felsőoktatás-kutatókat, felsőoktatási szaktanácsadókat is meghívni, akik szakszerű képet nyújthatnának arról, mit jelent ma a felsőoktatás, illetve milyen „állapotok” uralkodnak e területen ma Romániában (itt természetesen szóvá lehetne tenni az oktatás minőségét, a romániai magyar oktatás-kutatás hiányát, a különböző szinteken jelentkező korrupciót, de olyan klasszikusnak tűnő felsőoktatásszociológiai témákat is lehetne érinteni, mint az eltömegesedés, az oktatás finanszírozása, lemorzsolódás, képzések globalizálódása és diverzifikációja stb.). Az ilyen típusú helyzet-feltérképezésre lehetne majd valamilyen stratégiát avagy felsőoktatás-politikát kidolgozni. Ezek hiányában a konferencia egy egyszerű *meeting point*-tá, találkozási helyé minősül, ami természetesen szükséges, főképp, ha figyelembe vesszük, hogy az egynapos megbeszélés júniusban zajlott, nem sokkal a magyarországi kormányváltás után, ami köztudottan új helyzet elé állította a nemrégiben létrehozott határon túli magyar (nemcsak oktatási) intézményeket is. A konferencia, mint találkozási pont, különböző látogató-típusoknak adott lehetőséget az együttlétre. Mivel, mint említettem, az elmúlt időszakban más erdélyi konferenciákon is hasonló típusokat véltem felfedezni, azt gondolom, hogy a tényleges szakmai kibontakozás hiányának többek között olyan strukturális okai is vannak, amelyeket a résztvevők típusainak⁶ interakciójában érhetünk tetten. Íme ezek a típusok:

„Öregek”: fő jellemzőjük az, hogy nem tudnak a múlttól szabadulni, állandó késztetést éreznek arra, hogy hozzászóljanak, mondandójukat pedig gyakran személyes vallomásokkal fűszerezik. Gyakorlatilag mindenhez értenek, de ez elsősorban abból fakad, hogy képesek bármilyen témát interetnikus síkra terelni, ezen a szinten pedig már előre gyártott sémákkal lehet operálni.

6 Itt weberi ideáltípusokra gondolunk, amelyek mint tudjuk konstrukciók, és pusztán a társadalmi valóság megértését segítik elő.

„Öregedő ifjak” vagy „félöregek”: e típus sokkal dinamikusabb, mint az előbbi, a hozzászólások tekintetében is célszerűbbek, ám ők is mindenhez értenek (ezért „öregek”).

„Politikusok”: ez a típus keveset ül benn a teremben egy konferencia alatt, ám amíg benn van, addig képes tekintélyt követelő komolyságot erőltetni arcára. A mobiltelefon első csörrenésekor beindul e komolyság fokozatos eltűnése, majd ő is eltűnik, visszatérése szünet utánra tehető. Ez a típus is képes bármiről beszélni, és láthatóan mindig jólinformált.

„Bolyongók”: ez az a konferencia-látogató, aki a legváratlanabb módon képes felbukkani, nagyon sok konferenciára elmegy, jó kapcsolatot tud kialakítani a többi bolyongóval, ám néha az is előfordul, hogy az előbbi típusok valamelyikének egyszerű árnyéka, ezért gyakran csak be-behallgat az előadásokra. Természetesen sosem szól hozzá, ám kimondottan szeret odafigyelni.

„Technokraták”: viszonylag hűségesebbek a konferenciához, képesek végigülni több előadást, és szeretnek jegyzetelni. Néha unott arckifejezésük van, de mivel mégis benn maradnak az előadóteremben, ez azt jelzi, hogy reménykednek valami szellemi frissességben is. Ritkán szólalnak fel, kimondottan csak akkor, ha tényleg értelmét látják ennek.

E fenti vázlatos felsorolásból legalább két dolog rögtön következik: egyrészt az, hogy érdemi párbeszéd ilyen típusok megléte mellett nehezen alakítható ki, másrészt pedig az, hogy funkcionális differenciálódás hiányában a szakmaiság háttérbe szorul. Márpedig bármilyen szakpolitika kialakítása nem csak politikusokat feltételez, hanem szakembereket is.